

پیشگفتار مترجم

ترکستان شرقی یکی از مهم‌ترین مراکز تبادلات فرهنگی و محیطی چندین فرهنگی است. در جهان کهن کمتر ناحیه‌ای یافت می‌شود که همه فرهنگ‌های زمانه در آن سهمی داشته باشند، و این به برکت راه ابریشم بود که شرق و غرب را در ترکستان شرقی، سرزمینی که امروزه استان سین کیانگ چین در آن واقع است، به هم متصل می‌کرد.

شرقی‌ترین شهر ترکستان شرقی که شهر مرزی چین نیز بود، دون هوانگ نام داشت که امروزه در استان گانسو قرار دارد. سده‌های دراز این شهر به فراموشی سپرده شده و در دل بیابان و در زیر خاک آرمیده بود. ورود اروپاییان به ترکستان شرقی در سده نوزدهم میلادی، این گنجینه را از دل خاک درآورده و در موزه‌های اروپایی قرار داد. از مهم‌ترین اسناد یافته شده در ترکستان شرقی، یکی اسناد غارهای تورفان است که اکنون در آلمان قرار دارد و هنوز به تمامی خوانده نشده است، و دیگر اسناد دون هوانگ است که اکنون در کتابخانه بریتانیا قرار دارد. بخشی از این دو گنجینه نیز در موزه‌ها و کتابخانه‌های دیگر کشورهای اروپایی، مانند فرانسه، سوئد، اتریش، روسیه و کشورهای چین و ژاپن موجود است.

در سال ۱۹۹۰م. در دون هوانگ غاری کشف شد که به مدت هزار سال مخفی مانده بود. در این غار هزاران نسخه خطی، نقاشی و اسناد خطی و چاپی بر کاغذ ابریشم یافت شد که متعلق به سال‌های ۴۰۰ تا ۱۰۰۰ میلادی بود.

شرح این اکتشاف خود موضوع مقاله‌ای دیگر است.

طرح بین‌المللی دون هوانگ (International Dunhuang Project) در سال ۱۹۹۴م. با همکاری کتابخانه بریتانیا، کتابخانه ملی

صحافی چینی

(یافته‌های دون هوانگ در ترکستان شرقی)

کالین شینری

مترجم: محسن جعفری مذهب*

چکیده: در این مقاله به بررسی تاریخ صحافی چینی از پایان عصر طومار تا نخستین نمونه‌های کتاب‌های جلددار پرداخته می‌شود. این بررسی براساس شکل‌های گوناگون کتاب که در مجموعه دون هوانگ یافته شده انجام شده است و از سده هفتم تا سده بیستم میلادی را که روش‌های صحافی غربی به چین وارد می‌شود در بر می‌گیرد.

مؤلف پیشینه، روش‌ها، ویژگی‌ها و نمونه‌های شش نوع اصلی صحافی چینی را شامل صحافی پروانه‌ای، دوختی، پوتی چینی، گردهادی، مرقع و لقای شرح می‌دهد و در پایان به پنج نوع صحافی با روش‌های ترکیبی اشاره می‌کند.

بررسی‌های انجام شده در تاریخ صحافی چین علاوه بر آنکه مراحل تکامل این نوع صحافی را نشان می‌دهد، دواصل اساسی در صحافی چینی را نیز مشخص می‌کند و آن رابطه متن و مواد تشکیل دهنده کتاب با نوع صحافی است، مثلاً پوتی چینی و مرقع بیشتر برای متون مذهبی بودایی و کتاب‌های گردهادی برای آثار مرجع به کار می‌رفته است. همچنین کیفیت کاغذ در نوع صحافی کتاب نقش مهمی داشته است.

کلیدواژه: جلد، جلدسازی، چین، دون هوانگ، سین کیانگ، صحافی شرقی.

✓ مشخصات اصل مقاله چنین است:

Colin Chinnery, « Chinese Bookbinding », <http://idp.bl.uk/topics/bookbinding>.

* دکترای تاریخ؛ کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.

چین، کتابخانه ملی فرانسه، انستیتوی مطالعات شرقی سن پترزبورگ، موزه ملی دهلی نو، و کتابخانه دولتی برلین آغاز شده و هدف آن انتشار اسناد مهم دون هوانگ است. برگزاری سمینارهای بین‌المللی، انتشار مجله، انتشار اسناد، انتشار پژوهش‌های کتابشناسی و نسخه‌شناسی، از مهم‌ترین فعالیت‌های این طرح است.

کالین شینری (Colin Chinnery) در این مقاله به معرفی انواع اشکال کتاب‌های این مجموعه می‌پردازد و مباحث مهمی را در این باره مطرح می‌کند. وی در بررسی حدود بیست نوع صحافی کتاب و جزوه، و نیز طرح دو اصل اساسی را در نظر دارد که برای ما بسیار مهم است:

۱. بین شکل کتاب و ماده اولیه در دسترس ارتباط مستقیم وجود دارد.

۲. بین شکل کتاب و موضوع آن ارتباط مستقیم وجود دارد.

۴. ج. م.

* * *

صحافی چینی

تاریخ صحافی چینی، همواره از نظر فقدان شواهد عینی دچار مضیقّه بوده است. شکل‌های گوناگون کتاب که در مجموعه اسناد دون هوانگ یافته شده‌اند گنجینه بزرگی از اطلاعات را در اختیار محققان قرار داده است. البته این منابع هنوز کاوش نشده و فقط از نظر متن مورد بررسی قرار گرفته‌اند. صحافی یکی از جنبه‌های مطالعه مجموعه دون هوانگ، از نظر شکل فیزیکی است. این مقاله، با گردآوری توصیفات و طرح‌هایی از روش‌های صحافی و تصاویری از اشیای واقعی، قصد دارد که دورنمایی از انواع گوناگون صحافی چینی را در مجموعه دون هوانگ کتابخانه بریتانیا ارائه دهد. انواع اصلی صحافی چینی عبارت‌اند از:

صحافی پروانه‌ای: هودیه ژوانگ (Hudie Zhuang)

صحافی دوختی: شیان ژوانگ (Xian Zhuang)

صحافی پوتی چینی: فان جیا ژوانگ (Fanjia Zhuang)

صحافی گردبادی: شوان فنگ ژوانگ (Xuanfeng Zhuang)

صحافی مرقع: جینگ ژه ژوانگ (Jingzhe Zhuang)

صحافی لفافی: بانوبی ژوانگ (Baobei Zhuang)

صحافی پروانه‌ای «هودیه ژوانگ»

صحافی پروانه‌ای، در تاریخ صحافی چینی نقشی

محوری دارد. رواج این گونه صحافی کتاب در دوره دودمان سونگ (Song) (۹۶۰-۱۲۷۹ م.) نشانه پایان عصر طومار و آغاز عصر کتاب‌بازنی است. صحافی پروانه‌ای در واقع نخستین شکل کتاب چینی بود که به کلی از شکل طومار جدا شد. اگرچه هر دو شکل کتاب‌بازنی و گردبادی ماهیت کتاب برگی را داشتند، به شدت زیر نفوذ طومار بودند و هنوز بسیاری از ویژگی‌های آن‌را حفظ کرده بودند. از سوی دیگر، صحافی پروانه‌ای موفق شد از این سنت جلدسازی جدا شود و مسیر جدیدی را برای ساخت کتاب‌های چینی آغاز کند.

مجموعه جزوهای گنجینه دون هوانگ در کتابخانه بریتانیا، دارای چندین نمونه از صحافی پروانه‌ای^۱ است. تعدادی از این نمونه‌ها به دوره دودمان تانگ (Tang) (۶۱۸-۹۰۷ م.) تعلق دارد، و برخلاف بسیاری از طومارهای مجموعه دون هوانگ بیشتر بومی هستند. از آنجا که دون هوانگ از شهرهای مرزی امپراتوری چین بود، بسیار محتمل است که این شکل همزمان در چین مرکزی نیز وجود داشته باشد. بنابراین وجود این جزوه‌ها نشان می‌دهد که صحافی پروانه‌ای زمانی پیش‌تر از آنچه گمان می‌رود وجود داشته است.

درک صحیح چگونگی پیدایش این روش بسیار دشوار است. یک کتاب با جلد پروانه‌ای، با تا خوردن ورق‌های کاغذ از وسط به وجود می‌آید، به طوری که هر ورق دارای چهار طرف می‌شود، سپس لبه تاخوردۀ کاغذ را حسب می‌زدند و ورق‌های تاخورده روی هم قرار می‌گرفتند و با هم عطف کتاب را می‌ساختند.

چون شکل برگ‌ها و طرز باز و بسته شدن کتاب یادآور بال پروانه است، این نام توصیفی به این نوع کتاب داده شده است. این طرح ساده و فشرده قابلیت آن را داشت که متن بیشتری را نسبت به دیگر اشکال کتاب در برگیرد. افزون بر این، حمل آن آسان‌تر از طومار که شکلی بی‌قواره داشت، یا مرقع که به خوبی کنار هم جمع نمی‌شد، بود. این شکل کتاب به ویژه برای بوداییان که دوست داشتند سوتراها را برای ازبرکردن همیشه همراه داشته باشند مهم بود. همچنین برخلاف دیگر اشکال کتاب، شکل پروانه‌ای ارتباط زیادی با موضوع کتاب نداشت. اشکال مرقع و پوتی چینی بیشتر مورد استفاده بوداییان بود، و به نظر می‌رسد که کتاب‌های گردبادی برای آثار مرجع به کار می‌رفت.

ت۱

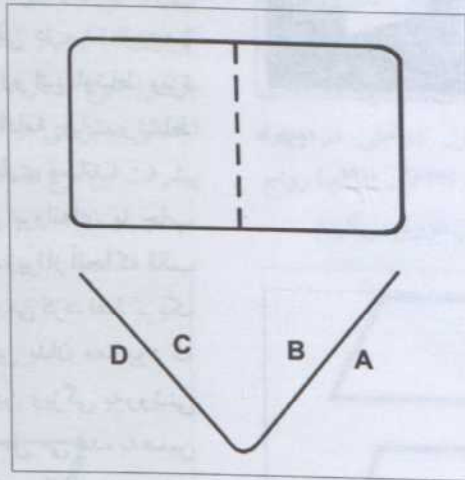
ط۱

ط۲

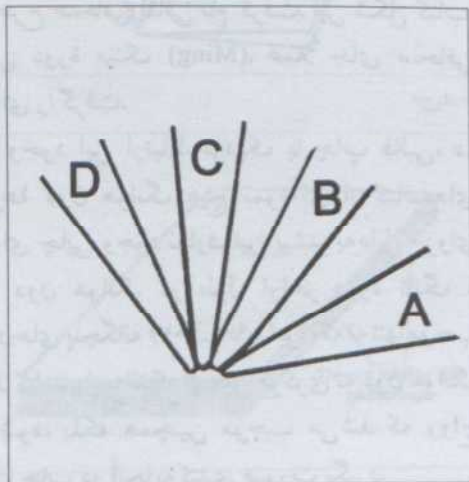
ط۳

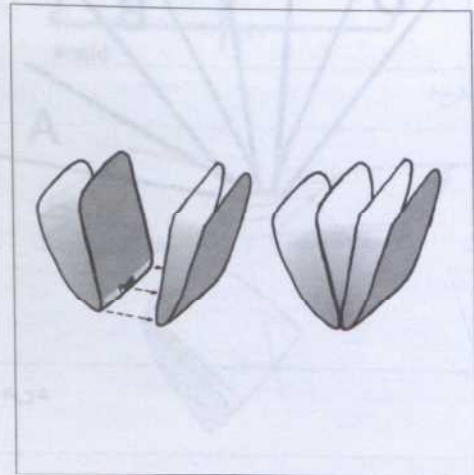
تصویر ۱

طرح ۱

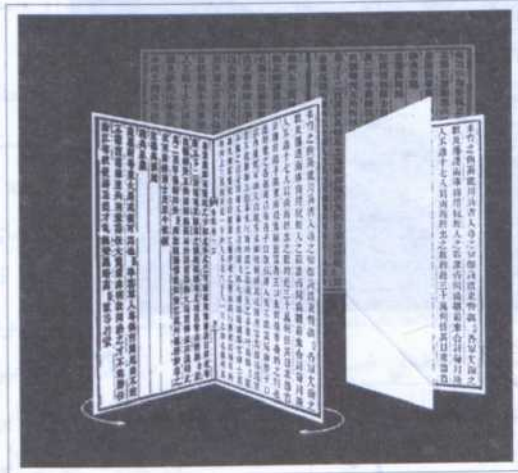

طرح ۲

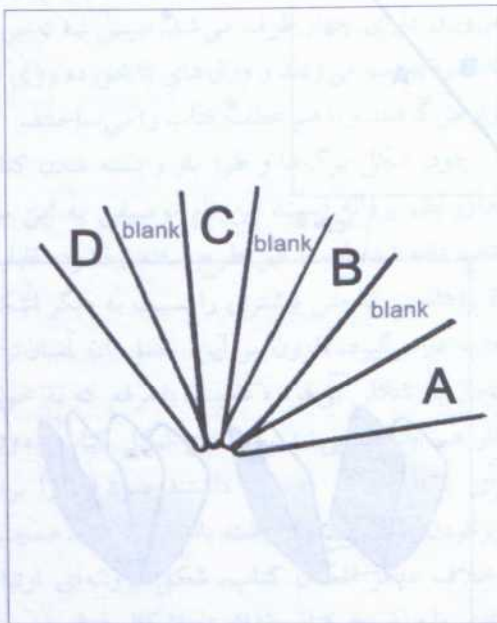

طرح ۳

به دلیل رواج این شکل کتاب در مجموعه دون هوانگ، نمونه‌های صحافی پروانه‌ای بیشتر از دیگر انواع کتاب است. این نمونه‌ها شامل تعداد بسیار کتاب‌های «پیوندی» است (نگاه کنید به بخش نسخه‌های خاص در مجموعه دون هوانگ در پایین) که در آنها شکل‌های مختلف موجود در ناحیه دون هوانگ در آن زمان درهم آمیخته است.

طرح ۴

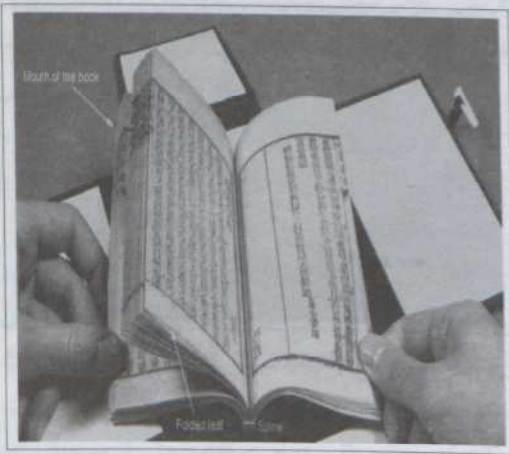

طرح ۵

کتاب‌های پروانه‌ای به گروه خاصی از استفاده‌کنندگان اختصاص نداشت. در نتیجه، این نوع کتاب نخستین شکل کتاب بود که می‌توانست جانشین طومار شود. از زمانی که صحافی پروانه‌ای آشکار شد، هنر چاپ قالب چوبی به اوج خود رسید. نسخه سوترای درخشان (The Diamond Sutra) در کتابخانه بریتانیا (Or. 8210/p.2) که در سال ۸۶۸ م. به چاپ رسیده، نمونه کاملی از پختگی روش‌های چاپ قالب چوبی در سده نهم میلادی است. نخستین کتاب‌های چاپی در چین به شکل طومار تهیه شده‌اند، اما از دوره دودمان سونگ، بیشتر کتاب‌ها با شکل پروانه‌ای چاپ می‌شد. به علت ماهیت چاپ چوبی، برگ‌های تک برای چاپ مناسب‌تر از کاغذ یکسره طومار بود. به علاوه، از آنجا که تک برگ‌ها در شکل پروانه‌ای از وسط تا می‌شد، قابلیت آن را داشت که دو صفحه پی در پی با یک قالب چوبی چاپ شوند. این تصور یکی از مهم‌ترین دلایل رواج چاپ قالبی بود، و همچنان در مرکز چاپ چینی باقی ماند، تا هنگامی که چاپ سربی در سده نوزدهم میلادی از غرب وارد شد. از این رو این ارتباط ویژه صحافی پروانه‌ای با چاپ قالبی، به ادامه حیات و تسلط این شکل بر دیگر اشکال صحافی یاری رساند.

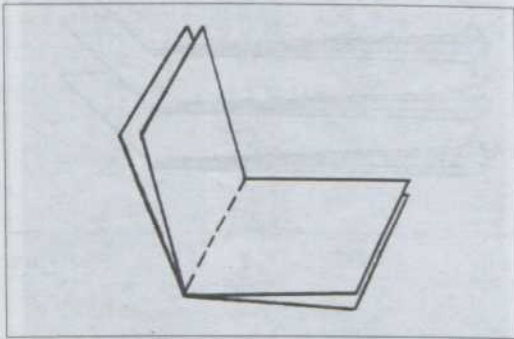
شگفت آنکه، ارتباط صحافی پروانه‌ای با چاپ قالبی بزرگ‌ترین ضعف آن نیز بود. زیرا از آنجا که قالب چوبی، دو صفحه پی در پی را چاپ می‌کرد، فقط بر یک روی برگ‌ها می‌شد چاپ کرد. این بدان معنا بود که یک روی هر برگ سفید می‌ماند. این ویژگی به روشنی مشکل بزرگی بود که می‌بایست حل می‌شد، به همین دلیل ساختار تا خوردن برگ‌ها تغییر یافت. نتیجه این تغییر طرح صحافی لفافی نام گرفت. این شکل کتاب، در طی دوره مینگ (Ming)، عملاً جای صحافی پروانه‌ای را گرفت.

با وجود این ارتباط نزدیک با چاپ قالبی، در مجموعه دون هوانگ هیچ نمونه‌ای از کتاب‌های پروانه‌ای چاپی وجود ندارد. این بیشتر به دلیل انزوای نسبی دون هوانگ در طول اواخر دوره تانگ و دودمان‌های پنجگانه (۹۰۷-۹۶۰ م.) بود، که نه تنها موجب می‌شد کتاب‌هایی اندک از چین مرکزی به دون هوانگ وارد شود، بلکه همچنین موجب می‌شد که رواج صنعت چاپ در آنجا به کندی صورت بگیرد.

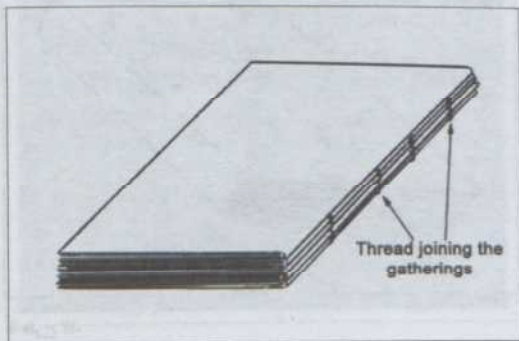

تصویر ۳

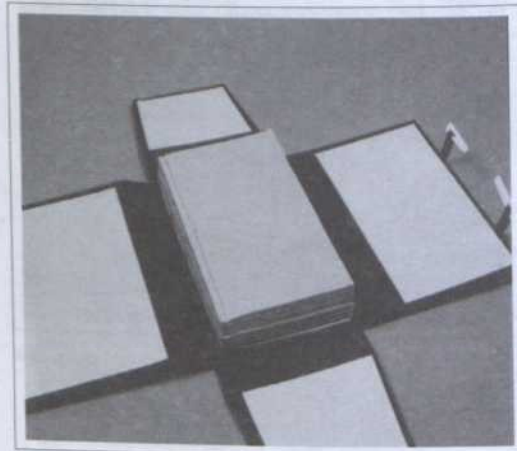
در مجموعه دون هوانگ تعدادی جزوه وجود دارد که با نخ دوخته شده‌اند. مهم‌ترین ویژگی این کتاب‌ها این است که در گذشته تهیه شده‌اند. انجامه برخی نسخه‌ها به ما می‌گویند که در دوره دودمان تانگ، یعنی حدود ۶۰۰ سال پیش از اوج صحافی دوختی در دوره مینگ نوشته و صحافی گردیده‌اند. بسیار شگفت‌انگیز است که در نمونه‌های موجود تنوع روش‌های دوخت نیز دیده می‌شود. نگاهی اجمالی به برخی از این روش‌های گوناگون چگونگی پیشرفت این نوع صحافی را روشن می‌سازد.*

طرح ۷

طرح ۹

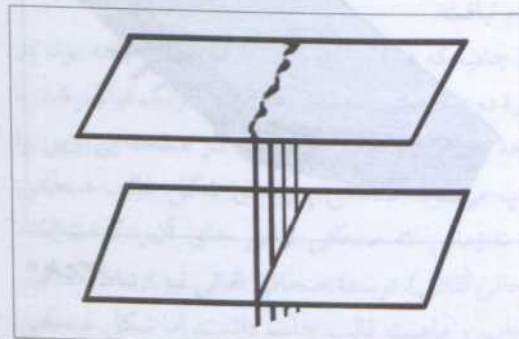

تصویر ۲

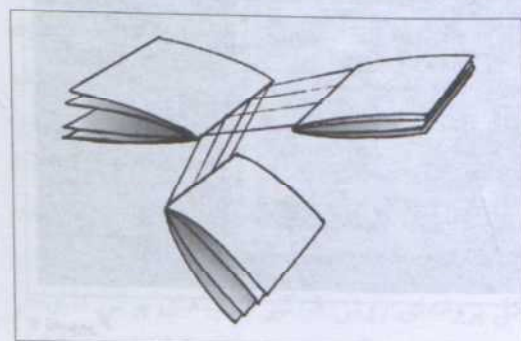
صحافی دوختی «شیان ژوانگ»

جزوهای دوخته شده مجموعه دون هوانگ ما را در درک بهتر تاریخ صحافی چینی یاری می‌رساند. صحافی دوختی آخرین شکل غالب کتاب چینی در دوره مینگ (۱۳۶۸ - ۱۶۴۴ م.) بود و آخرین مرحله تاریخ صحافی سنتی چین را نشان می‌دهد. بیشتر کتاب‌های بازمانده از دوره امپراتوری چین که به دست ما رسیده از این نوع است و شبیه نمونه‌های بالا است.* هر چند صحافی متداول دوختی در دوره دودمان‌های مینگ و چینگ (Qing) (۱۶۴۴ - ۱۹۱۱ م.) رواج یافت، اما تاریخ تحول آن به گذشته‌های دور بر می‌گردد.

ت ۳۲

طرح ۶

طرح ۸

تصویر ۵

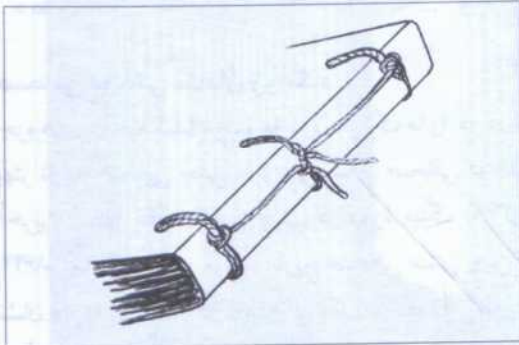
دوخت درفشی

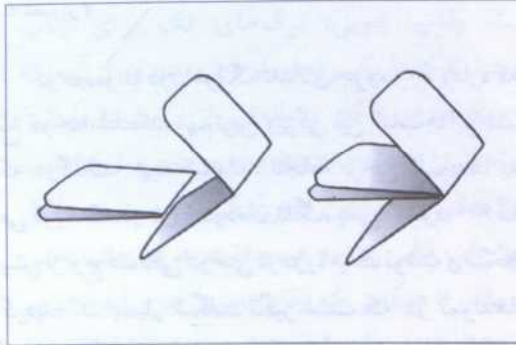
تصویر ۴

دوخت بخیه ای

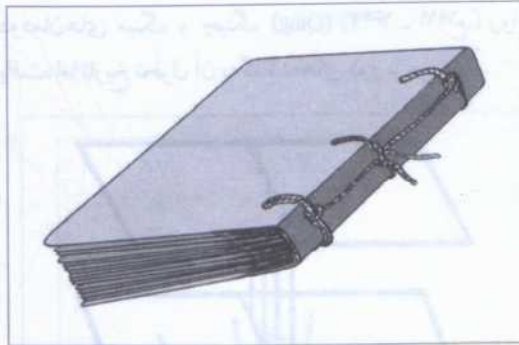
ط ۱۰-۱۴
ت ۶

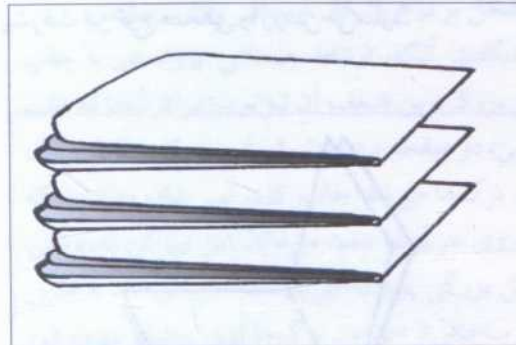
طرح ۱۱

طرح ۱۰

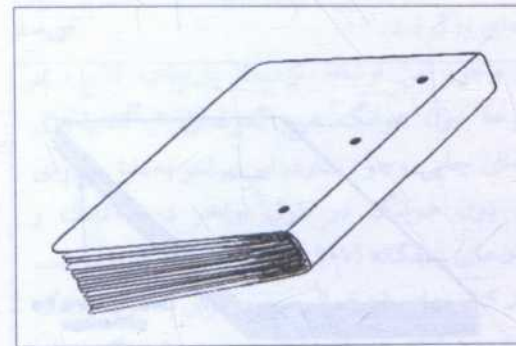
طرح ۱۳

طرح ۱۲

تصویر ۶

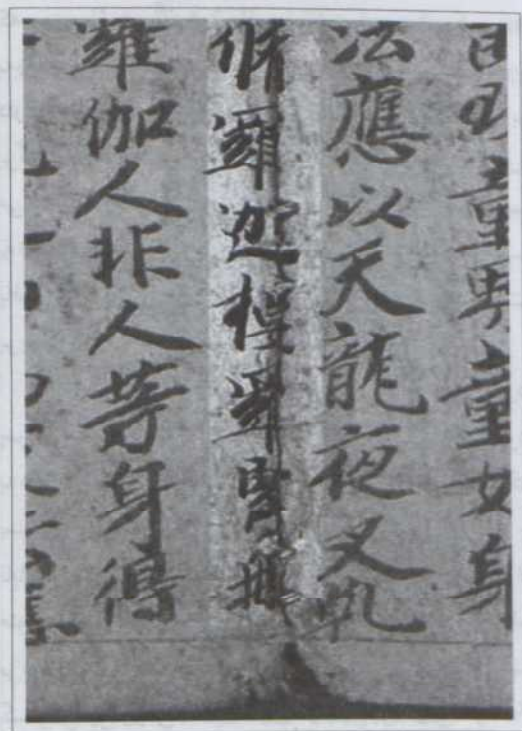
طرح ۱۴

پروانه‌ای جدا شدن آسان آن بود، اما از دوخت برای تقویت یا بازسازی یک کتاب استفاده می‌کردند. وانگ ژو (wang zhu)، دانشمند دوره دودمان سونگ شمالی (۹۶۰-۱۱۲۷ م.)، می‌نویسد که او این مشکل را با کتاب‌های پروانه‌ای داشته است و اشاره می‌کند که با دوخت آنها را با دوام ساخته است.

این توضیح بسیار ساده ظهور صحافی دوختی* در دوره دودمان تانگ در تصویر چند نمونه جزوهای دوخته شده که نخ‌ها از میان متن نزدیک به عطف کتاب رد شده‌اند به خوبی مشاهده می‌شود. این نمونه‌ها ثابت می‌کند که به طور کلی دوخت کتاب پس از صحافی آن انجام می‌شد و از پیش تدارک نشده بود.

کتاب‌های دوختی دوره مینگ از ضرورت بازسازی کتاب‌های لفافی شکل گرفت. صفحات این نوع کتاب با پیچ و تاب خوردن کاغذ در کنار یکدیگر قرار می‌گرفت که در صورت شکسته شدن جایگزین کردن آن‌ها بسیار دشوار بود. البته دیدیم که تجربه دوخت کتاب برای دوام بیشتر، ریشه در دوره تانگ داشت. بسیار محتمل است که این تجربه، حداقل در یک سطح محدود، ادامه داشته، تا این که دیگر فقط روشی برای حفاظت کتاب نبوده، بلکه به تدریج شکل غالب صحافی چینی در دوره امپراتوری گردیده است.

تصویر ۸

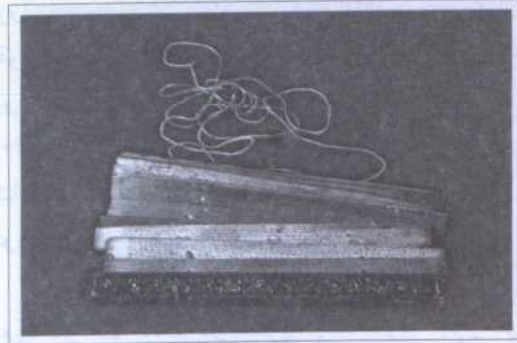
تصویر ۷

دوخت سیمی*

بسیاری از این جزوهای دوخته شده در مجموعه دین هوانگ در کنار یکدیگر صحافی شده‌اند. برای چینیان این روش کتاب‌سازی بسیار نوبود. به نظر نمی‌رسد این روش از هیچ شکل کتابی دیگری منتج شده یا بعدها شکل دیگری از آن حاصل گردیده باشد. به همین دلیل در تاریخ صحافی چینی این روش منحصر به فرد بوده و بنابراین شایسته بررسی و توجه است. هر چند دقیقاً روشن نیست که روش صحافی دوختی چگونه در چین پا گرفت، اما می‌توان دریافت که چرا این کتاب‌ها دوام نیافت.

چاپ که در دوره دودمان تانگ توسعه یافته بود، در دوره دودمان‌های پنجگانه و دودمان سونگ فراگیر شد. با توجه به ماهیت چاپ قالبی، که دو صفحه پی‌درپی را چاپ می‌کرد، صحافی پروانه‌ای شکل غالب صحافی شد تا زمانی که صحافی لفافی جای آن را گرفت (نک. صحافی لفافی). توسعه صحافی لفافی نیز ارتباط مستقیم با چاپ و ماهیت قالب چاپ داشت. اما شکل صحافی دوختی تفاوت بسیاری با چاپ قالبی داشت، زیرا در این شکل کتاب‌سازی، امکان چاپ دو صفحه پی‌درپی نبود. بنابراین ممکن است که این ناسازگاری با روش‌های چاپ، ادامه حیات این شکل را ناممکن کرده باشد.

بقیه جزوهای این مجموعه که به نظر می‌رسد دوخته شده‌اند شکل پروانه‌ای دارند. با این توسعه، بسیار آسان است که صحافی دوختی را درک کنیم. شکل پروانه‌ای روش فراگیر کتاب‌های برگی تا اواخر دوره دودمان سونگ بود. هر چند نقطه ضعف کتاب

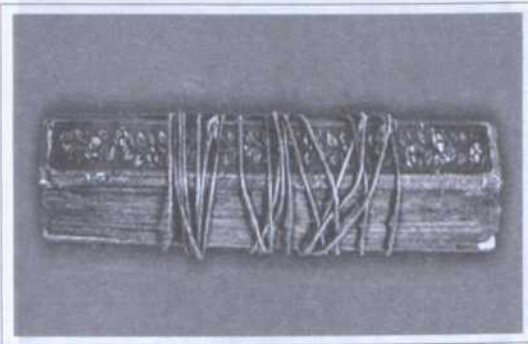
تصویر ۹

صحافی پوتی چینی «فان جیا ژوانگ»

تا زمان ورود روش های صحافی غربی به چین در سده بیستم میلادی، پوتی چینی، تنها روش صحافی چینی بود که ریشه در بیرون از چین داشت و از پوتی هندی گرفته شده بود. این شکل هندی از برگ های خشک شده درخت خرما درست می شد که به شکل مستطیل بریده شده و روی هم قرار می گرفتند و بندی از سوراخ های وسط صفحات رد می شد و صفحات را در کنار یکدیگر قرار می داد. سپس در دو طرف صفحات دو تخته چوبی گذاشته می شد که نه تنها برگ ها را کنار یکدیگر نگه می داشت، بلکه آنها را از آسیب حفظ می کرد.*

چینی ها برای این شکل کتاب دو نام متفاوت داشتند که هر دوی آنها توصیفی هستند: فن جیا ژوانگ که معنی لغوی آن «صحافی ساندویچی سانسکریت»، به زبان پوتی هندی و به روش جمع شدن آن اشاره دارد؛ و دیگری بیه جینگ (beiyè jīng) به معنی «سوترا بر برگ نخل»، که به جنس و ماهیت بودایی متون اشاره می کند. اگر مامعنای این دو نام را کنار یکدیگر بگذاریم، به توصیف بسیار خوبی از این نوع کتاب دست خواهیم یافت: سوترای بودایی نوشته شده به خط سانسکریت بر برگ های نخل که کنار یکدیگر قرار گرفته اند.

گسترش آیین بودا این شکل بیگانه را به چین آورد. پس از سقوط دودمان هان در سده سوم میلادی، دین بودا به دنبال یافتن جای پای در چین برآمد، به طوری که بسیاری از مردم آن را پناهگاهی برای گریز از نزاع و ناپایداری آشوبی که در پیش بود یافتند. در نتیجه بسیاری از متون بودایی به چین راه یافت که از جمله متون نوشته شده بر پوتی بود. ماهیت مذهبی پوتی هندی، یکی از دلایل مهم گسترش این روش کتاب سازی در چین بود، ولی سرانجام برای دیگر انواع کتاب نیز به کار رفت.

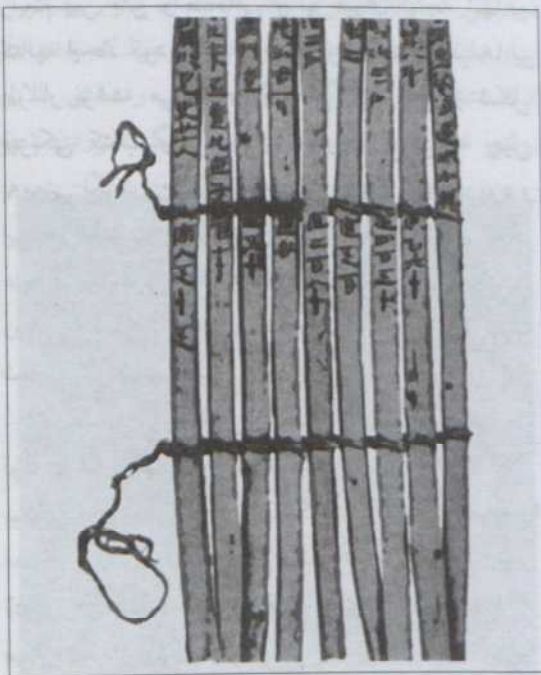

تصویر ۱۰

پیش از اختراع کاغذ، چین و هند دارای اشکال مختلف کتاب بودند، و این شکل ها بستگی به مواد به کار رفته در آنها داشت. برای پوتی هندی سطح صاف برگ تالیپوت به کار می رفت که بسیار مناسب نوشتن بود، و از آنجا که این برگ ها نازک و پهن بودند به راحتی بر روی هم قرار می گرفتند. اما این برگ های خشک، شکننده هم بودند، و در نتیجه لازم بود که رویه خارجی آنها به گونه ای باشد که مانع از شکستن صفحات شود. همچنین از آنجا که نمی شد برگ ها را خم و یا تا کرد، امکان دوخت برگ ها به یکدیگر از یک سمت وجود نداشت. در عوض راهی اندیشیده شد تا صفحات بدون نیاز به خم شدن برگ گردند؛ در نتیجه صفحات مانند مهره ها به رشته کشیده شدند، که امکان می داد هر دو روی برگ خوانده شود، بدون آنکه نظم برگ ها به هم خورد. اما در چین، موادی چون برگ تالیپوت به سختی به دست می آمد، و بنابراین وسیله مناسبی برای نگارش نبود. چوب و بامبو فراوان بود و این مواد نخستین کتاب های چینی را، حتی پیش از پوتی هندی، تشکیل می دادند. این مواد هر چند نازک و شکننده نبودند، اما نمی شد آنها را مانند پوتی روی هم قرارداد. در عوض، چوب یا بامبو را به صورت نوارهای باریک می بریدند و بر روی هر کدام یک سطر از متن را به صورت عمودی می نوشتند. سپس این نوارها را به یکدیگر می بستند، به گونه ای که متن به خوبی از روی یک نوار به نوار بعدی خوانده می شد.* بنابراین کتاب های هندی و چینی، به دلیل نوع موادی که در دسترس داشتند، در دو مسیر کاملاً متفاوت رشد کردند.

که شناسایی آن برای دانشمندان امروزی نسبتاً آسان است. ضخامت بسیار زیاد این کاغذهای بومی آن را بسیار سخت و بی‌نیاز از جلد ساخته بود، و در نتیجه برای ساخت پوتی چینی بسیار مناسب‌تر از کاغذ قبلی بود. بنابراین گمان می‌رود که مردم بومی دون هوانگ، ساخت پوتی چینی را تنها پس از سده نهم میلادی آغاز کردند.

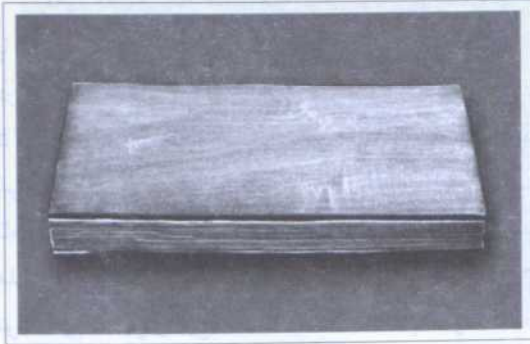
به نظر می‌رسد این نوع کاغذهای نظیر پوتی هندی بسیار شبیه به اصل آن بوده‌اند: صفحاتی که بر روی هم قرار گرفته‌اند، دراز، مستطیلی شکل و دارای سوراخی در وسط هستند. هر دو روی کاغذ نوشته شده و متن مانند همتای هندی خود، از یک صفحه به صفحه دیگر حرکت می‌کند. اما در میان نمونه‌های بسیار پوتی چینی در مجموعه‌های دون هوانگ، تقریباً هیچ کدام دارای لوح‌های محافظ بیرونی یا حتی رشته نخ نیست. با این حال ما می‌دانیم که برای نگه داشتن برگ‌ها در کنار یکدیگر از رشته نخ استفاده می‌شد، زیرا در اطراف سوراخ‌ها، پارگی و فرسودگی وجود دارد. ما همچنین از لوح‌های بیرونی که برای پوشاندن کتاب‌ها به کار می‌رفت اطلاع داریم، زیرا یک نمونه در کتابخانه ملی چین وجود دارد. بنابراین احتمال دارد که به دلیل کمبود چوب در این ناحیه، لوح‌های بیرونی و نخ از کتاب‌های قدیمی که دیگر مورد استفاده نبود خارج می‌شده و برای کتاب جدید مورد استفاده قرار می‌گرفت.

تصویر ۱۱

زمانی که نخستین کتاب‌های پوتی بودایی در سده سوم یا چهارم میلادی وارد چین شد، دو یا سه سده بود که کاغذ در چین فراگیر شده بود. حداقل سه سده دیگر طول کشید تا چینیان به پوتی ویژه خود دست یافتند. دلیل آن نیز شاید این حقیقت بود که مواد موجود برای ساخت این نوع کتاب نامناسب بود. اگرچه تهیه کتاب‌های چینی از چوب یا بامبو مدت زیادی طول نکشید، اما کاغذ مرغوبی هم که در چین تولید می‌شد برای این هدف چندان مناسب نبود. کاغذ چینی در اصل تقلیدی از ابریشم بود و تا حد ممکن نرم و ظریف ساخته می‌شد (ابریشم از هزاره نخست پیش از میلاد برای کتاب به کار می‌رفت، اما بسیار گران بود). هرچند در این دوره کاغذ صاف و نازک بود، اما ویژگی اصلی آن هنوز بسیار متفاوت با برگ نخل بود. اگر این کاغذ اولیه چینی از روش صحافی پوتی استفاده می‌کرد، نه تنها صفحات به سختی برمی‌گشتند، بلکه رشته‌ای که از درون سوراخ‌های وسط کاغذها می‌گذشت، به کاغذ و متن آسیب می‌رساند، اما مدرکی وجود دارد که گونه‌ای از روش صحافی شبیه پوتی را که در سده هفتم میلادی، در آغاز دوره تانگ، استفاده می‌شد نشان می‌دهد این یک شیوه رایج نبوده است، زیرا در میان همه متون اوایل دوره تانگ که به ما رسیده است، هیچ کتابی از این دست وجود ندارد. گرچه چند نمونه پوتی چینی در مجموعه دون هوانگ موجود است^{۱۱}، و هرچند این نمونه‌ها در کتابخانه بریتانیا و کتابخانه ملی چین تاریخ کتابت ندارند، اما به نظر می‌رسد که تاریخ همه آنها، پس از سده نهم میلادی است. مدرکی که به این دوره اشاره می‌کند، بار دیگر به ماده فیزیکی کتاب‌ها یعنی کیفیت کاغذ مربوط می‌شود.

بیشتر کاغذهای کتاب‌های دون هوانگ، در خود ناحیه دون هوانگ ساخته نشده، بلکه در چین مرکزی ساخته شده و وارد دون هوانگ شده‌اند. دون هوانگ که در بین دو صحرای بزرگ قرار داشت دارای آب و هوایی بسیار خشک بود و در نتیجه نمی‌توانست گیاهی را برای تهیه کاغذ پرورش دهد. البته از سده هشتم میلادی به بعد، چون دولت تانگ در حال سقوط بود، نواحی اطراف دون هوانگ مورد تاخت و تاز قرار داشت و در نتیجه ارتباط با چین مرکزی به شدت کاهش یافته بود. این بدان معنی است که دسترسی به کاغذ سخت شده و لذا کاغذ می‌بایست در محل تولید می‌شد. در مقایسه با کاغذهای ساخته شده در چین مرکزی، کاغذ محلی ضخیم و زمخت بود، به طوری

تصویر ۱۳.

صحافی گردبادی «شوان فنگ ژوانگ»

صحافی گردبادی احتمالاً نامعمول‌ترین شکل صحافی در روند تکاملی است که سرانجام کتاب با جلد دوخته را جایگزین طومار کرد. ساختار منحصر این نوع کتاب بیشتر از دیگر اشکال کتاب جایگاه آن را در تاریخ صحافی نشان می‌دهد و محتوای متنی نمونه‌های موجود دلیل رخداد این روند تکاملی را آشکار می‌کند. اما با اینکه صحافی گردبادی در نوع خود یک شکل ابداعی بود، اما کاملاً گذرا بود و آن‌را می‌توان فقط گامی در تحول اشکال کتاب دانست و به هر حال کتاب‌های گردبادی در میان اشکال مناسبی که توسعه یافته بودند چندان مورد نیاز نبود.

در دوره دودمان سونگ، اشکال کتابی دیگری نیز رواج یافت و امکان زیادی دارد که تولید کتاب گردبادی در همان زمان‌ها متوقف شده باشد. بر این اساس می‌توان دریافت که چرا در حالی که نمونه‌هایی از دیگر اشکال صحافی باقی مانده‌اند، تاکنون تنها تعداد اندکی کتاب گردبادی کشف شده است.

به علت نبود شواهد فیزیکی، محققان دیرزمانی فقط می‌توانستند بر پایه متون و منابع تاریخی صحافی گردبادی را بشناسند. اما این منابع اغلب بسیار مبهم بودند و بنابراین درک درستی از این نوع صحافی وجود نداشت و اندک نمونه‌های موجود نیز مورد بی‌توجهی قرار گرفته بود، تا اینکه تحقیقات اخیر آنها را روشن ساخت. این تلاش طولانی برای شناخت درست صحافی گردبادی آن‌را به یکی از جذاب‌ترین اشکال کتاب در تاریخ صحافی چین تبدیل کرده است.

گزارش‌های کهن چینی از صحافی گردبادی بسیار نادرند. هر چند ردی‌هایی در فرهنگنامه منظوم دوره تانگ، به نام کان میو بوچونه چیه یون (Kanmiu buque qieyun) اثر وانگ رن شو (Wang Renxu) به جای مانده است.

تصویر ۱۲.

در این صورت، همان‌طور که بسیاری از محققان معتقدند، غار ۱۷ در چیان فودونگ (Qianfodong) در ناحیه دون هوانگ که برای نگهداشت متون مقدس فرسوده (یعنی کتاب‌هایی که دیگر قابل استفاده نبود، اما به خاطر محتوای مذهبی شان نمی‌شد آنها را از بین برد) به کار می‌رفت، توضیحی محتمل برای فقدان پوشش‌ها و نخ‌هاست.

مذهب در قلب پوتی چینی بود. پوتی‌های چینی به دست راهبان بودایی به چین وارد می‌شد، و به خاطر عمومیت مذهب در سراسر کشور گسترش می‌یافتند. هنگامی که چینی‌ها ساخت این نوع کتاب را آغاز کردند، آنچه آنها را جذب می‌کرد، به احتمال بسیار ارتباط آن با آیین بودا بود تا راحتی آن نسبت به طومار. اما این امر تغییر مهمی را در نگاه چینیان نسبت به رابطه بین متن و صحافی و نیز میزان توجه آنها به کتاب ایجاد کرد. پیش‌تر در چین بیشتر کتاب‌ها بر طومار نوشته می‌شد و ارتباطی بین متن و شکل فیزیکی کتاب وجود نداشت. ورود پوتی به چین به معنی نگرش جداگانه به متن و شکل کتاب بود و این می‌بایست تأثیراتی را بر توسعه اشکال دیگر صحافی کتاب گذاشته باشد. شکل پوتی به دلیل روشی که در گردآوردن صفحات داشت خود ضربه شدیدی بر کتاب چینی وارد آورد.

در طول تاریخ چین، همیشه کتاب‌ها به صورت لوله شده نگهداری می‌شدند. اما برگ‌های نخل پوتی که بر روی هم قرار می‌گرفتند اندیشه صفحه را مطرح می‌کردند. بنابراین امکان دارد که واژه چینی (ye) برای صفحه، که در اصل برای برگ (ye) به کار می‌رفت، از برگ‌های نخل پوتی هندی گرفته شده باشد.

تصویر ۱۶.

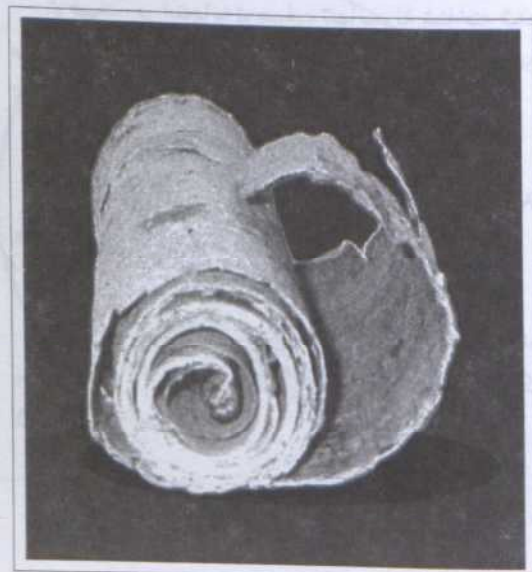
اکنون چند نمونه از آنچه گمان می‌رود صحافی گردبادی^{۱۳} باشد در مجموعه دون هوانگ کتابخانه ملی فرانسه و کتابخانه بریتانیا وجود دارد. بسیاری از این نمونه‌ها مجدداً صحافی نشده‌اند، بنابراین می‌توان تصویری روشن از چگونگی صحافی این نسخه‌ها و اینکه چرا بدین روش صحافی گردیده‌اند به دست آورد.

گرچه هنوز شناخته نیست که نخستین کتاب‌های گردبادی در چه زمانی ساخته شده‌اند، این مدرک نشان می‌دهد که پیدایش این نوع کتاب احتمالاً در اواخر دوره تانگ بوده است. نسخه کان میو بوچونه چیه یون در موزه گوگونگ دارای انجامه‌ای است که نشان می‌دهد نسخه در ۷۴۹ م. کتابت شده و صحافی گردیده است. در این دوره، دولت تانگ با حکومتی پایدار و ثروتمند و فرهنگی شکوفا در اوج بود. به احتمال بسیار مهم‌ترین ابزار بیان در این فرهنگ سرودن شعر بود که نه تنها در افراد متشخص فرهنگی بلکه در میان رده‌های بالای دولتی نیز رواج داشت. در دوره تانگ سرودن شعر

و وکای لوان (Wu Cailuan) کاتب دوره تانگ، نسخه‌های زیادی از این اثر را که ظاهراً بسیار مورد توجه بوده کتابت کرده است، در نتیجه از این متن با عنوان ووکای لوان شو تانگ یون (Wu Cailuan shu Tangyun) (اشعار دوره تانگ ووکای لوان) نیز یاد می‌شود. از نخستین گزارش‌ها از دوره سونگ تا دوره چینگ، اشاره به کتاب‌های گردبادی همیشه با این متن همراه است. در سال ۱۹۸۰ م. لی ژی ژونگ (Li Zhizhong) نسخه‌ای از کان میو بوچونه چیه یون (Kanmiu buque qieyun) را در موزه گوگونگ (Gugong) پکن یافت که با کشف آن برای نخستین بار گزارش متنی و شکل ظاهری این نوع صحافی با هم در اختیار قرار گرفت. اما، این نسخه در گذشته مجدداً صحافی شده بود، و گرچه می‌توان به شواهدی مبنی بر چگونگی صحافی اصلی آن دست یافت، اما این نمونه را نمی‌توان نمونه معتبری از صحافی گردبادی مورد نظر دانست. با این حال این کشف مهم راه را برای جستجوی نمونه‌های عینی هموار کرد.

تصویر ۱۵.

تصویر ۱۴.

به ظرافتی کم نظیر دست یافت که در دیگر دوره‌های تاریخ چین کمتر دیده می‌شود. بنابراین شگفت نیست که فرهنگنامه‌های منظوم حواستار زیادی داشته است. به جز این فرهنگنامه‌های منظوم، دیگر کتب مرجع نیز رواج داشت. آشکار است که باز و بسته کردن طومارها برای مراجعه به قسمتی ویژه از متن به دشواری انجام می‌شد، از این رو یک دگرگونی از شکل طومار سنتی رخ داد. به همین دلیل این که همه اسناد گردبادی به دست آمده کتاب مرجع هستند اتفاقی به نظر نمی‌رسد.

جدا شدن از روش متداول صحافی کتاب نیز آسان نبوده است. صحافی چینی با آنکه روش‌های خود را تا دوره تانگ حفظ کرد، اما مواد تشکیل دهنده کتاب بسیار تغییر کرده بود. پیش از رواج فراوان کاغذ، اسناد بر نوارهای چوب یا بامبو نوشته می‌شد که بانخی به هم متصل می‌گردیدند. این نوارها به صورت موازی در کنار یکدیگر قرار می‌گرفتند، به گونه‌ای که هنگامی که سند باز می‌شد، سطرهای عمودی متن در کنار یکدیگر قرار می‌گرفتند و سند خوانده می‌شد. برای جمع کردن نیز نوارهای به هم متصل را لوله می‌کردند. این نخستین شکل کتاب‌سازی در چین بود و بیش از هزار سال دوام آورد.

طومار کاغذی صرفاً تکامل همین روش بود. ورق‌های جداگانه بدون هیچ شکافی در متن، یکی یکی به هم چسبانده می‌شدند، به گونه‌ای که یک برگ کاغذ یکپارچه به نظر می‌رسید. برای نگهداری نیز لوله می‌شد، اما در صحافی گردبادی ورق‌ها به روشی کاملاً نو کنار یکدیگر قرار می‌گرفت. این ورق‌ها به جای آن که به صورت پی در پی و زنجیروار به یکدیگر بچسبند، بر روی هم قرار می‌گرفتند و صفحات یا برگ‌هایی را شکل می‌دادند که مانند کتاب‌های جدید برمی‌گشتند و مراجعه به یک متن بلند بسیار آسان‌تر بود.

پی بردن به چگونگی پیدایش این روش متفاوت با شکل متداول صحافی دشوار است و دشوارتر آن که دلیل دیگری در آن نبینیم. در حدود سده چهارم میلادی شکل دیگری از کتاب نیز در چین وجود داشت: پوتی. گرچه مدارک نشان می‌دهد که چینیان تا دوره تانگ بر پوتی نوشته و یا پوتی ویژه خود را نساخته بودند، تصور

این که شکل پوتی نقشی در اندیشه روی هم قرار دادن ورق‌ها در صحافی سنتی نداشت دشوار است. وجود این کتاب‌ها در چین نشان می‌دهد که در این دوره، اسناد گردبادی مفهوم صفحات انباشته بر هم را که قرن‌ها در چین وجود داشت ایجاد کرده بودند.

اگرچه اینکه چرا و چگونه شکل پوتی در توسعه صحافی گردبادی تأثیر داشته قابل بحث است، اما محتوای این دو نوع کتاب نیز متفاوت است. پوتی شامل متون بودایی بود، و کتاب‌های گردبادی ماهیه کتاب‌های مرجع بودند. بنابراین آشکار است که در این نخستین مرحله حرکت از شکل طومار، محتوای متون تأثیری فراوان بر تحول شکل‌های مختلف داشت. این تحولی مهم در تاریخ صحافی چینی بود که نشان از تغییر اساسی در تصور مردم از کتاب داشت. کارکرد ویژه کتاب بیشتر وابسته به محتوای متن بود.

با اینکه صحافی گردبادی شکل تحول یافته طومار بود، بزرگ‌ترین مزیت آن، که بزرگ‌ترین ضعف آن نیز بود، این بود که این نوع صحافی پلی بین اشکال کهن و نوی کتاب‌های چینی به شمار می‌رفت. لازم به تأکید نیست که همه روش‌های صحافی بعدی که از کتاب گردبادی تکامل یافتند صرفاً نمودی از شکل و کارکرد آن بودند. در صحافی گردبادی صفحات مانند کتاب‌های امروزی صحافی می‌گردیدند، اما مانند طومار لوله و جمع می‌شدند. شکل طومار مدت زمان مدیدی وجود داشت و تغییر مفهوم کلی آن غیر ممکن بود.

توصیف: در اینجا به توصیف تنها نمونه شناخته شده صحافی گردبادی موجود در مجموعه استین (Stein) کتابخانه بریتانیا می‌پردازیم:

شماره کتابخانه: Or.8210/S.6349

عنوان: ووژای شیونگ جی فا (Wuzhai xiongji fa)

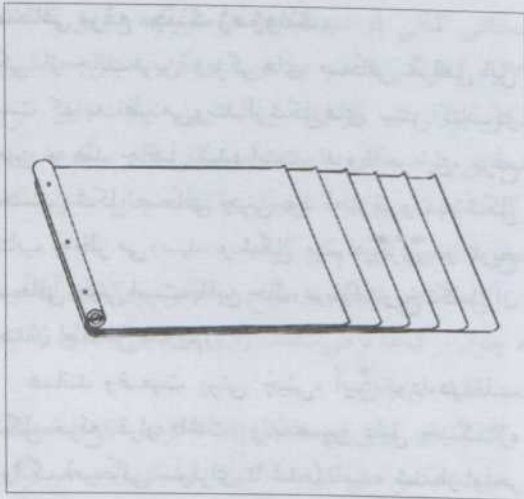
«پیش‌گویی طالع سعد و نحس»

اندازه: جمعاً ۵ برگ، بلندی تقریباً ۳۰ سانتی متر.

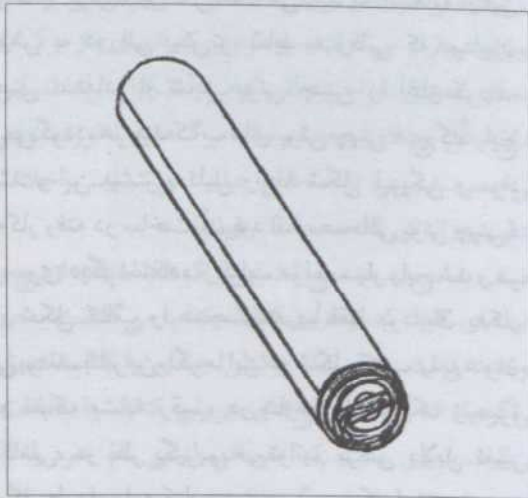
پهنا: برگ ۱: ۲۲/۵ سانتی متر؛ برگ ۲: ۳۰ سانتی متر؛

برگ ۳: ۳۰ سانتی متر؛ برگ ۴: ۵۰ سانتی متر؛ برگ

۵: ۶۸ سانتی متر.

طرح ۱۷

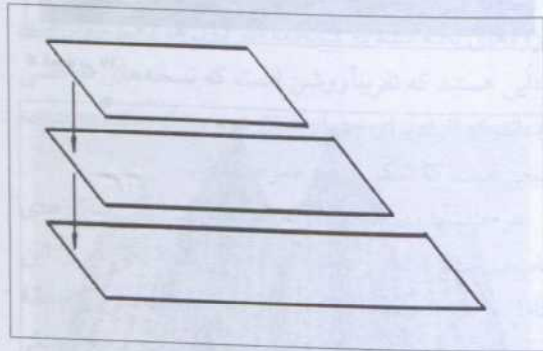
طرح ۱۸

روش صحافی؛ برگ های جداگانه، به ترتیب کوچک به بزرگ، روی هم قرار می گرفتند، به گونه ای که کوتاه ترین صفحه رو و بلندترین صفحه در زیر قرار می گرفت، سپس صفحات از سمت چپ ردیف شده و با چسب به هم چسبانده می شدند. یک نی بامبو که شکافی در وسط آن ایجاد شده بود برگ ها را از سمت چپ در بر می گرفت و کاغذها با گذر نخ از درون سوراخ های روی نی بامبو به هم دوخته می شدند. این نوع کتاب، در هنگام جمع شدن، مانند طومار لوله می شد که در نتیجه صفحه زیرین - که بلندتر از دیگر صفحات است - دور سند می پیچید و یک روکش را تشکیل می داد، به گونه ای که از بیرون قابل تمیز از طومار معمولی نبود. روش صحافی این نسخه با دیگر نمونه های یافته شده پیشین یکسان است و نشان می دهد که صحافی گردبادی در واقع یک شکل متداول صحافی در عصر خویش بود.

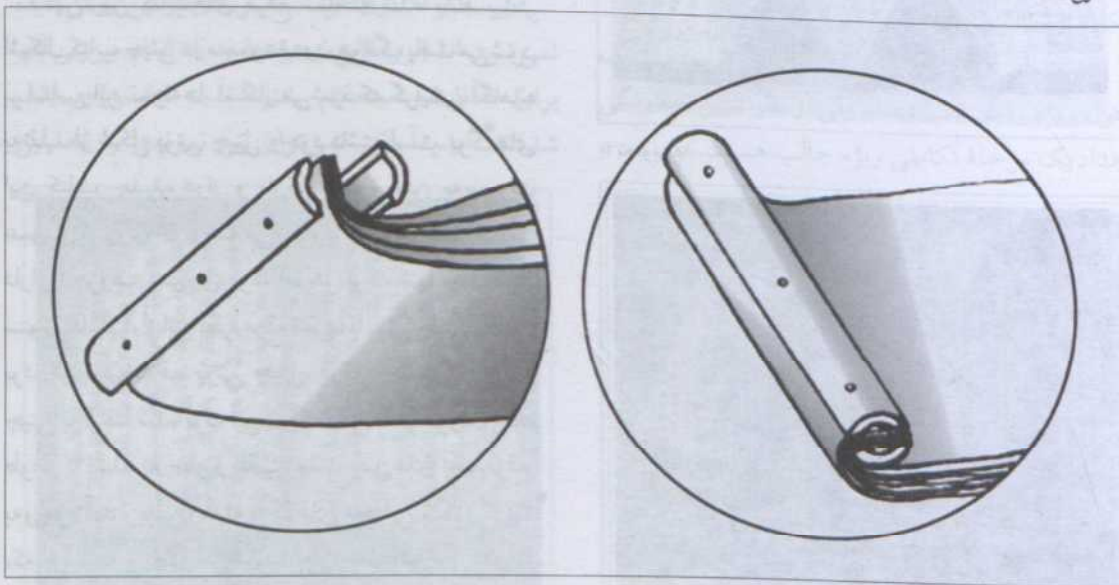
ط ۱۵

ط ۱۷-۱۶

ط ۱۸

طرح ۱۵

طرح ۱۶

صحافی مرقع «جینگ ژه ژوانگ»

یکی از جالب‌ترین ویژگی‌های صحافی مرقعی این است که به نظر می‌رسد از شکل‌های سنتی کتاب در چین و هند حاصل شده است. افزون بر این، مرقع نخستین شکل صحافی چینی بود که از بیرون به شکل کتاب به نظر می‌رسید، و شکل مهم دیگری در تاریخ صحافی چینی است. با این حال، درباره تاریخ تکامل آن چندان اطلاعی نداریم.

همانند وضعیت پوتی چینی، آیین بودا در قلب شکل مرقع قرار داشت، و به همین دلیل جینگ ژه ژوانگ (صحافی سوترای تا شده) نامیده شد. از اواخر دوره تانگ، بوداییان شکل مرقع را به فراوانی در چین پراکنده کردند. این امر نشان می‌دهد که استفاده از این روش به دورانی پیش‌تر، شاید به زمانی که بوداییان چینی استفاده از شکل پوتی چینی را آغاز کردند، برمی‌گردد، هرچند کتاب‌های پوتی چینی هیچ‌گاه رایج نشد و این بیشتر به دلیل رابطه شکل فیزیکی و مواد به کار رفته در ساخت آن بود (نگ. صحافی پوتی چینی). از سوی دیگر استفاده از کتاب مرقع بسیار رایج شد و هر دو شکل کتاب را همچنان تقریباً فقط بوداییان به کار می‌بردند. بنابراین، اگر ما این دو شکل کتاب را به عنوان دو سبک مشابه رقیب در تنازع بقاء، در یک زنجیره تکاملی، در نظر بگیریم، می‌توانیم برخی دلایل تغییر شکل طومار را به کتاب دورو بررسی کنیم.

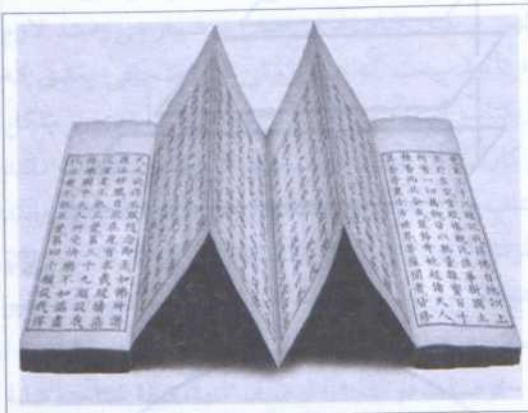
کهن‌ترین کتاب‌های مرقع شناخته شده مانند بیشتر اشکال کتاب چینی در مجموعه دون هوانگ یافت می‌شود. بر اساس این نمونه‌ها، آشکار می‌شود که گرایشی آگاهانه به تقلید از شکل پوتی چینی وجود داشته است. برگ‌های این کتاب جدید، دراز و نازک بود، و متن به صورت عمودی بر روی آن نوشته می‌شد و با اینکه هر سطر ستونی دارای حروف بسیاری بود، اما هر برگ تنها چند سطر ستونی داشت.^{۱۷} از این نظر، مرقع تقریباً با پوتی چینی یکسان بود. البته، برخلاف پوتی چینی، مرقع احتمالاً از طومار چینی برگرفته شده بود. این تغییر شکل با تاخوردن ساده طومار تا نشده به جلو و عقب، مانند چین‌های یک مرقع، به وجود آمد و بدین وسیله برگ‌های مجزایی شکل گرفت^{۱۸} که خواننده را قادر می‌ساخت در میان متن بگردد. این شکل هم شبیه پوتی هندی بود، و هم مراجعه به متن را

ت ۱۷

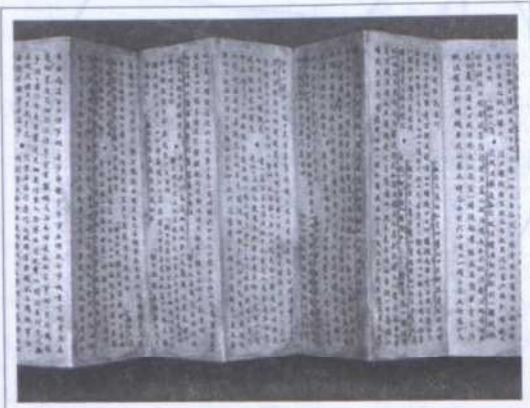
ت ۱۸-۱۹

تصویر ۱۷.

تصویر ۱۸.

تصویر ۱۹.

صحافی لفافی «بانو بی ژوانگ»

صحافی لفافی در دوره دودمان سونگ جنوبی (۱۱۲۷-۱۲۷۹ م.) فراگیر شد و در دوره مینگ، به کلی جانشین شکل پروانه‌ای گردید. بزرگ‌ترین تفاوت این نوع صحافی با صحافی پروانه‌ای، شکل تالی برگ‌ها بود. برگ تا شده نیز ارتباط نزدیکی با قالب چاپ داشت که منجر به تحول این شکل گردید.

یک کاستی بزرگ در طرح صحافی پروانه‌ای آن بود که چون برگ‌ها تا می‌شدند، روی دوم برگ‌های چاپ شده سفید می‌ماند.

ط ۲ →

کتاب‌های لفافی این مشکل را با تا کردن ساده صفحات در جهت عکس حل کردند. اکنون تنها یک روی هر برگ کاغذ چاپ می‌شد، اما وقتی تا می‌گردید، متن چاپی به جای روی درونی، بر روی بیرونی دیده می‌شد. سپس این برگ‌ها ط ۱۹ روی هم قرار می‌گرفتند، به طوری که انتهای باز برگ‌ها، به جای لبه‌های تا، با هم عطف کتاب را تشکیل می‌دادند. این

ت ۳ →

بدان معنی بود که رویه‌های سفید برگ‌های تاخورده به هم می‌چسبیدند و پس از صحافی دیده نمی‌شدند. برخلاف کتاب پروانه‌ای که صفحات سفید با چسب به هم چسبانده می‌شد، این برگ‌ها با استفاده از پیچ و تاب‌های کاغذ که از درون عطف کتاب می‌گذشت به هم دوخته می‌شد. سپس یک پوشش جلدی به کتاب متصل می‌گردید که عطف و لبه‌های بیرونی کتاب را حفاظت می‌کرد. بدیهی است که صحافی لفافی نام خود را از خصیصه ویژه طرح خود گرفته است.

در مجموعه دون هوانگ، نمونه‌ای از این روش دیده نمی‌شود. اما جزوه‌هایی وجود دارند که لفاف بیرونی آنها برای حفاظت و استحکام بیشتر تا پشت کتاب‌ها چسبانده شده‌اند. اما به آسانی نمی‌توان این نمونه‌ها را نخستین ت ۱۱

آسان‌تر می‌کرد. به علاوه از آنجا که هیچ بندی از میان متن نمی‌گذشت، آسیب کمتری به کاغذ وارد می‌آمد و کتاب دوام بیشتری داشت. با استفاده از این روش طومارهای چینی موجود به سادگی به مرقع تبدیل شدند. گرچه روشن نیست که چه مدت از این روش استفاده گردیده است، اما تعداد قابل توجهی از مرقعات سابقاً طومار در مجموعه استین کتابخانه بریتانیا وجود دارد.

با بهره‌گیری از مقایسه ساده دو شکل طومار و مرقع، می‌توان به آسانی دریافت که چرا در زنجیره تکاملی کتاب‌سازی چینی شکل مرقع جانشین پوتی چینی شد و سپس در دیگر روش‌های صحافی نیز نفوذ کرد.

بزرگ‌ترین نوآوری پوتی هندی در چین، روی هم قراردادن برگ‌های جدا از هم بود. این کار برای از بر کردن و نیز حمل کردن آسان کتاب مفید بود. این دو جنبه شکل ظاهری آشکارانقش مهمی در تکامل شکل جزوه‌ها در چین داشت. این امر به ویژه در ناحیه دون هوانگ شاخص بود که بوداییان معتقد بسیاری در آنجا وجود داشتند. بیشترین جزوه‌های یافته شده در کتابخانه غار دون هوانگ، سوتراهای بودایی هستند که تقریباً روشن است که نسخه‌های شخصی بوده‌اند که افراد برای حمل آسان تهیه می‌کرده‌اند. در نتیجه طبیعی است که شکل مرقع عمومیت یابد.

ت ۱۹ →

هرچند، بدون شک، مرقع در تکامل دیگر شکل‌های کتاب نیز سهم داشت، اما شناخت چگونگی شکل‌گیری این تکامل و تأثیر آن دشوار است. در مجموعه استین کتابخانه بریتانیا، چند جزوه وجود دارد که وجود پیوند بین مرقع و دیگر شکل‌های کتاب‌سازی را نشان می‌دهد.

ت ۲۰

هرچند این نمونه‌ها نمی‌توانند مدرکی تاریخی از یک تحول ویژه را به دست دهند، ولی از نظر تبیین چگونگی رخداد یک مرحله تکاملی ویژه جالب هستند.

تصویر ۲۱.

تصویر ۲۰.

هوانگ و اغلب به دست خود افرادی که از آن استفاده می کردند تولید شده اند.

یکی از جالب ترین جنبه های جزوهای دون هوانگ، گوناگونی اشکال مختلف است. آنها نه فقط نمونه هایی از صحافی پروانه ای و دوختی هستند، بلکه گاه ترکیبی از روش های گوناگون اند و یک نوع صحافی جدید را به دست می دهند:

۱. دوختی - پروانه ای - لقای*.

۲. کتاب جلد شده*.

۳. مرقع چسبانده شده به روش پروانه ای*.

۴. مرقع یا پوتی دوخته شده*.

۵. پوتی پروانه ای شده*.

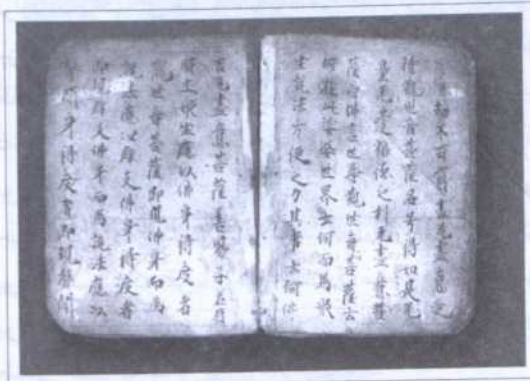

طرح ۱۹

نمونه های کتاب های جلددار دانست. با این حال، این جزوه ها برای بررسی زنجیره رویدادهایی که منتج به روش های بعدی صحافی می شوند بسیار جالب اند.

نسخه های خاص در مجموعه دون هوانگ

در سال ۷۵۵م. شورشی بزرگ در چین رخ داد که دولت را وادار ساخت تا نیروهایش را از نواحی غربی فراخواند. نیروهای امپراتوری تبت وارد چین شدند و برای پر کردن خلاء قدرت چینی ها، بیشتر شهرهای راه ابریشم، از جمله دون هوانگ، را اشغال کردند و حدود یک سده در آنجا ماندند. بازرگانی با چین مرکزی قطع شد و در نتیجه قابل پیش بینی است که ورود کالاهایی مانند کاغذ مرغوب دشوار می گردد. هر چند دون هوانگ در سال ۸۵۱م. بار دیگر به تصرف گروه های محلی درآمد، اما قدرت امپراتوری چین رو به کاهش بود و ارتباط نواحی غربی با مرکز چندان قوی نبود. از روی جنس کاغذ و انجامه های بعضی متون می توانیم دریابیم که بیشتر جزوهای یافته شده در دون هوانگ، متعلق به اواخر دوره دودمان تانگ و دودمان پنجگانه هستند. برخلاف دیگر مواد مجموعه دون هوانگ، بیشتر این جزوها در چین مرکزی تهیه نشده اند، بلکه در دون

تصویر ۲۲

تصویر ۲۳

۲۲ ن
۲۳ ن
۲۰ ن
۲۲ ن
۲۱ ن
۲۵ ن

تصویر ۲۵

تصویر ۲۲

تصویر ۲۶

دون هوانگ آورده شده‌اند. دو نمونه Or.8210/S.5603 و Or.8210/S.5668 که سوراخ‌هایی به روش پوتی دارند نشان‌دهنده دو روش متفاوت صحافی است: یکی به شکل کتاب با صحافی پروانه‌ای، و دیگری به شکل مربع. آنچه این جزوها نشان می‌دهند این است که در این دوره در چین مرکزی نیز مانند دون هوانگ نفوذ روش‌های مختلف صحافی وجود دارد.

بسیار بعید است که تجربه صحافی در دون هوانگ در دیگر نقاط چین اجرا شده باشد. یکی از محققان دوره دودمان سونگ در چین مرکزی نقل می‌کند که چون از کتاب پروانه‌ای خود بسیار استفاده می‌کرد از هم جدا شده بود و او آن را دوخته بود. البته هیچ شیء فیزیکی دیگری از چین مرکزی باقی نمانده است که این شرح را تأیید کند یا چنین اشاره مختصری را در متون توضیح دهد. جزوه‌های دون هوانگ از آن جهت که روندی را که می‌بایست در چین مرکزی هم وجود داشته باشد، یعنی روندی که رابطه تکاملی میان شکل‌های بعدی کتاب را نشان می‌دهد، به نمایش می‌گذارد بسیار ممتاز است.

با اینکه در این مجموعه اشکال گوناگون صحافی وجود دارد، هیچ ارتباط مستقیمی بین آنها و توسعه صحافی در چین مرکزی دیده نمی‌شود. در عین حال، این مجموعه نشان می‌دهد که یک روش ویژه صحافی در این منطقه وجود داشته که در مقیاسی وسیع به کار رفته است. همچنین می‌توان چنین پنداشت که این شکل‌های گوناگون را افرادی با اندیشه‌های گوناگون به وجود آورده‌اند. این نظر با بررسی سه جزوه موجود در مجموعه دون هوانگ، که همه‌شان را مردی در سن هشتاد سالگی نوشته و با اندک تغییری در روش صحافی کرده قابل اثبات است.*

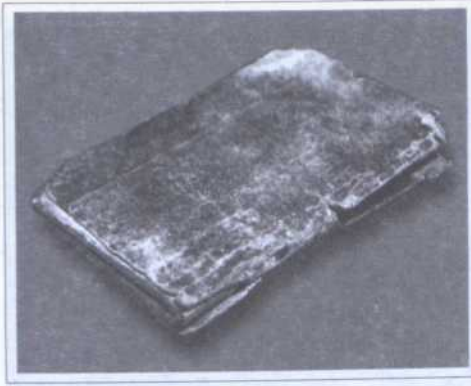
در ناحیه‌ای که منابع کمیاب است، هر کوششی می‌بایست به استحکام هرچه بیشتر کتاب بیانجامد. به علاوه، بیشتر این جزوها به جهت قابلیت حمل و نقل و مراجعه مکرر تهیه می‌شده‌اند.* و از این رو می‌بایست در معرض فرسودگی بیشتری بوده باشند. این موضوع عامل دیگری برای بررسی زمان ساخت این جزوهاست. کهن‌ترین شکل کتاب بادبزی با برگ تا شده کتاب پروانه‌ای است که به آسانی از هم جدا می‌گردید و طبیعی است که مردم در فکر رفع این ضعف باشند. این که آیا ابداع روش‌های دوخت و لفاف، در نتیجه تجربه رشد کرد و یا از بیرون وارد شد هنوز شناخته نیست. اما بهبود صحافی را به روشنی می‌توان در چند نمونه از مجموعه دون هوانگ دید که تغییرات به کار رفته در یک کتاب آشکارا به قصد انجام شده نه اینکه ابداع شده باشد.* نمونه‌های زیادی از جزوها وجود دارند که آگاهانه به روشی مرکب از دو یا چند روش دیگر صحافی شده‌اند و نشان می‌دهد که مراحل صحافی بومی نیز در حال رشد است.

نمونه‌های کمیابی از روش‌های مرکب صحافی یافت شده‌اند که به احتمال در چین مرکزی تهیه شده و به

ت ۲۶

ت ۲۷ و ۲۸

ت ۸

تصویر ۲۸

تصویر ۲۷

BIBLIOGRAPHY

- CHANG Bide, 'Tangdai tushu xingzhi de yanbian' *Tushuguan xuebao*, 1964, 6, pp.1- 8.
- CHEN Guoqing, *Guji banben qianshuo*, Erya chubanshe, Hongkong 1977.
- DREGE, Jean-Pierre, 'Les cahiers des manuscrits de Touen -houang', in M. Soymié, Contributions aux études sur Touen-houang, Genève, Droz, 1979, pp. 17-28
- , 'Les accordéons de Dunhuang', in M. SOYMIÉ, *Contributions aux études de Touen-houang*, École française d'extrême-Orient, Paris, 1984, pp. 195-204.
- , 'Notes codicologiques sur les manuscrits de Dunhuang et de Turfan', *Bulletin de V École française d'Extrême-Orient*, 74, 1985, pp.485-504.
- , 'The Dunhuang and Central Asian manuscripts and the history of books', *Chinese studies*, Londres, The British Library, 1988 (Occasional Papers, 10), pp.171-174.
- , 'Du rouleau manuscrit au livre imprimé', in Roger LAUFER *Le Texte et son inscription*, Centre national de la Recherche scientifique, Paris, 1989, pp. 43-48.
- , 'La lecture et l'écriture en Chine et la xylographie', *Études chinoises*, 10, 1-2, 1991, pp. 77-111.
- DU Weisheng, *Whirlwind binding in Dunhuang documents*, paper presented at the conference on th Preservation of Dunhuang and Central Asian Collections, Berlin 1998.
- FUJIEDA Akira, 'The Tunhuang manuscripts : a general description', Part 1, *Zinbun*, 9, 1966, pp.1-32.
- LI Jining, *Dunhuang yishu de Fanjiazhuang*
- LI Wenqi, 'Zhongguo shuji zhuangding zhi bianqian' *Tushuguanxue jikan*, 3, 4, 1929.
- QIAO Yanguan, Zhang Jinlang, ed., *Tushu yinshua fadian shi lunwenji*, Wenshizhe chubanshe, Taipei 1975, pp. 477- 488.
- LI Yaonan, 'Zhongguo shuzhuang kao', *Tushuguanxue jikan* 4, 2, 1930, pp. 207-216.
- LI Zhizhong, 'Gushu " xuanfengzhuang" kaobian', *Wenwu*, 1981, 2, pp.75-78.
- , *Zhongguo gudai shuji shi*, Wenwu chubanshe, Beijing 1985.
- , Wu Fangsi (WOOD, Frances), 'Gushu fanjiazhuang, xuanfeng-Zhuang, hudiezhuang, baobeizhuang, xianzhuang de qiyuan yu liubian' *Tushuguan-xue tongxun* 1987, 2, pp. 74-85.
- LIU Bing, *Zhongguo zhuangding jianshi*, Hanhua wenhua shiye, Taipei 1969.
- LIU Guojun, *Zhongguo gudai shuji shihua*, Zhonghua shuju, Hongkong 1972.
- , ZHENG Rusi, *Zhongguo shushi jianbian*, Shumu wenxian chubanshe, Beijing 1981.
- MA Heng, 'Zhongguo shuji zhidu bianqian zhi yanjiu', *Tushuguanxue jikan* 1, 2, 1926, pp.199-213; reprinted in Liu Jiabi, *Zhongguo tushu shi Ūliaoji*, Longmen shudian, Hong Kong 1974, pp. 195-208.
- MARTINIQUE, Edward, *Chinese Traditional Bookbinding: a Study of its Evolution and Techniques*, Chinese Materials Center, San Francisco 1983.
- MASPERO, Henri *Les documents chinois de la troisième expédition de Sir Autrel Stein en Asie centrale*, The Trustees of the British Museum, London 1953.
- National Library of China, *Historical survey of ancient Chinese books*, Beijing.
- QIAN Zeng, *Dushu minqiu ji*, Shumu wenxian chu-banshe, Beijing 1983.
- QIU Ling, *Shuji zhuangzheng yishu jianshi*, Heilongjiang renmin chubanshe, Harbin 1984.
- STEIN, Sir Aurel, *Sennidia*, Oxford, The Clarendon Press, 1921.
- SU Yinghui, 'Cong zaoqi wenzi liuchuan de gongju tandao Zhongguo tushu de xingshi' *Tushu-guan xuebao* 7, 1965, pp. 22-33.
- TSIEN Tsuen - hsuin, *Paper and printing*, NEEDHAM, *Science and Civilisation in China*, Vol. 5, Part 1, Cambridge University Press, 1985.
- WANG Yikun, *Shuhua zhuanghuang yange kao*, Zijincheng chubanshe, Beijing 1991.
- XIAO Yanyi, 'Wu Cailuan shu Wang Renxu "Kanmiu buque Qieyun"', *Gugong bowuyuan yuankan*, 1981, 3, pp. 80-82, 85.
- YU Jiayi, 'Shuce zhidu bukao', *Yu Jiayi lunxue zazhu*, Zhonghua shuju, Beijing 1963, pp. 539-559.
- ZHANG Bangji, *Mozhuang manlu*, Congshu jicheng edition.